

Lukešovi je kritika vědou i tvorbou, proto k ní patří i úkol hodný Sisyfa: odhodlal se vyřknout přísné, nelítostné soudy a trpké, nepříjemné pravdy, které se z časového odstupu vesměs potvrdily: mladá literatura jako celek kvalitativně stagnuje a podkuřování kritiků jenom prohlubuje její nedostatky. Nezůstal u teze a připojil i seriózní odůvodnění svého stanoviska. Pro čtenáře budou nejpřitažlivější ty partie, kde autor analyzuje vztahy mezi skutečností a uměleckým dílem, a přitom se zajímá, jak se v něm ztvárňuje generační životní pocit. Je však zřejmé, že hodnota Prozaické skutečnosti bude jednou vážena nejen podle míry jejího criticismu, nýbrž podle hodnotového řádu, se kterým autor vstupuje do polemiky.

Jenomže právě tam, kde má mladý kritik vyložit své trumfy, setrává nečekaně na nepřírozeně „pokorném vyznavačství“, ztrácí imponující břitkost a nadhled. Citace, které vybírá třeba z básní Jiřího Dědečka, spíše ilustrují životní postoj, než aby dokumentovaly estetickou hodnotu. O kolik přesvědčivější je Lukeš tam, kde u vitalistického mluvčího nosného programu rozpozná nebezpečí „egoismu neurotika“! Možná že ani naturel V. Duška si nelibuje ve „vkládání prstu do bolavých ran“ a také senzitivní vidění Alžběty Šerberové nebylo prozatím zcela zúžitkováno. Je paradoxní, když u básníka, jehož vývojové akceleraci věnuje nejvíc místa, kritik zároveň připouští „vytrácení individua z poezie“... Lukešův obraz naší prozaické skutečnosti je dobře rozvážen a s vervou napsán; jenom nemáte pocit, že jeho polemika je dořešena.

(*Svobodné slovo* 38, 1982, č. 226, 23.9., s. 5)

KNIHA VÁŽNÝCH ROZPORŮ, FALEŠNÝCH VÝCHODISEK

Josef Peterka

Princip vědecké serióznosti literární kritiky přijímáme většinou jako samozřejmou podmínku jejího společenského působení, její objektivní platnosti. Historický pohled poskytuje však četné doklady, že tato minimální

samozřejmost zdaleka není běžná, že musela být doslova někdy vybojovaná proti rozpínavosti demagogického šarlatánství, které dovede obvykle podivuhodně profitovat na našich nedůslednostech, na našem zpoždění. Radikální nátlak na konzervativním obsahu si také vždy získá přízeň oportunního lektora i benevolentního vydavatele, ochotného poskytnout plný prostor senzacechtivému gestu, z kterého přímo číší: Hle, to jsem já, nadchází historický obrat – rodí se jepice.

Toto sarkastické konstatování nad literárněkritickým debutem Jana Lukeše *Prozaická skutečnost* (MF 1982) se neříká právě s radostí. Česká literární kritika není totiž v situaci, kdy nečeká na nové talenty, na myšlenkové podněty, na vážné soudy, které třeba i bolí. Jan Lukeš, jak naznačují jeho jednotlivé postřehy a svižné formulace, k tomu měl předpoklady. Jestliže z nich nedokázal vytěžit víc než – přiznejme si to – pubertální hanopis s politicky potměšilým půdorysem, není však třeba ronit slzy. Je třeba říci jasné slovo jak z hlediska potřeb objektivního vědeckého poznání, tak z hlediska ideologické jednoty našeho tvůrčího programu.

Na obálce knihy se dočteme, že autor „důsledně uplatňuje metodu dialektickomaterialistické analýzy konkrétních literárních děl“, že „s plnou odpovědností marxisty usiluje o pravdivé poznání reality, tedy i reality umělecké“. Autor sám si však dialektickou analýzu představuje jinak než lichotila reklama, a to dosti svérázně: „Zároveň však nezastírám, že v řadě případů podřizuji svůj přístup i osobním zálibám a sklonům, vyplývajícím ... z téhož životního pocitu, jaký vyjadřují některá díla dále rozebíraná.“ (s. 20) A o několik stran dále otevřeně avizuje „zkrátka dávám průchod svým literárněkritickým *zálibám* a *averzím*, podmíněným nepochybně *pocitem* věkové sounáležitosti s těmi, o nichž tu píšu...“ (s. 25, prol. J. P.).

Aniž budeme popírat již od dob České moderny nesporné právo uplatnění bytostně zainteresované kritické *osobnosti*, je zřejmé, že uvedené proklamace jsou projevem snahy subjektivní aspekt kritické práce neoprávněně rozšiřovat a povyšovat, nahradit jej jakýmsi nekontrolovatelným hověním vkusu, tedy *intuitivismem*. Zcela nepochopitelné je mi však vydávání těchto vědomě subjektivistických a individualistických východisek za cosi jako noetiku a sociologii literární tvorby, za cosi slučitelného s metodou marxistické analýzy, jejíž podstatou byla a je konfrontace literatury s historicky determinovanou životní skutečností, nikoli s pocity a dojmy.

Je-li však zmínka o proklamacích, dodejme, že jejich podíl na textu knihy je překvapivě značný. Autor proklamuje odpor k dogmatickému uznávání autorit, zájem o literaturu jako aktivní sílu společenského vývoje, požaduje, aby se všem bez rozdílu zásluh a funkcí měřilo jedním metrem, pateticky vyhlašuje, že cesta z myšlenkové eklektičnosti dnešní kritiky vede

přes „eticky podložený zájem kritikův nejen na osudech české literatury, ale především na osudech celé společnosti“. Pléduje pro jednotu teorie a praxe v životě i literární tvorbě a upíraje toto vše bez rozdílu i důkazů ostatním, kteří představují literárněkritickou frontu, staví se do role srdnatého a nekompromisního spasitele nejen literárněkritického, ale i společenského myšlení. Ve všech těchto bodech vydává však zároveň málo lichotivé svědectví o své vlastní praxi literárního kritika, nikterak neodpovídající vyhlášeným zásadám. Ve všech těchto bodech vydává nechtě svědectví o hlubokém *rozkolu postulovaných a skutečně uplatňovaných kritérií*, o sklonu k servilnosti a autoritářství, jaký až udivuje a zaráží.

Tak například hned onen „zájem na osudech české literatury“ se Lukešovi scvrkává už volbou předmětu, ale ještě spíše naprostým *hermetickým vyčleněním mladé literatury z širšího kontextu* současné české a slovenské literatury vůdčích generací na jakýsi vratký ostrůvek, na němž – jak sám Lukeš musí uznat – sice literatura závažnějších kvalit nerozkvetla, který však dle autora představuje jediný světelný paprsek ve stojatých vodách. Vymezování pojmu generace věnuje Jan Lukeš téměř šedesát stránek malátných, nepřetržitě sebe sama vyvracejících úvah. Jsme-li po jejich pročetí méně moudří než na počátku, pak proto, že autor klame tělem: slibuje sociologické určení pojmu současná mladá literární generace jen pro forma. Ve skutečnosti se snaží nejrozmanitějšími spekulacemi podepřít jediné: nekompromisní *zájmy své skupinové politiky*. Nejde tedy a nemůže ani jít o objektivní analýzu, o indukci podložené závěry, nýbrž jen o tautologii, k níž se autor také neprozřetelně přiznává: „Pojem generace považuji za vhodné objasnit jen potud, pokud jej lze použít jako nástroje vhodného k uchopení jednotlivých literárních projevů minulého desetiletí, a naopak, pokud v něm ony projevy nalézají své potvrzení.“ (s. 23)

Při této pracovní technice je tedy zcela logické, že „literární projevy“, v nichž Lukešův a priori stanovený pojem generace potvrzení nedochází, musí být zamlčeny, diskvalifikovány nebo patřičně dezinterpretovány, a nelze-li tak učinit formou ideové diskriminace, pak alespoň zesměšněny z estetického stanoviska. Také autoři takových prací musí být představeni pokud možno jako bezcenní diletanti nebo lidé s problematickým charakterem.

Ale ten šťastný a vyvolený, kdo skupinovému programu vyhovuje, musí být patřičně kanonizován, s průhlednou solidaritou vzájemně se podporujících gymnazistů povýšen na klasika a jeho žurnalistické improvizace uznány přímo za zjevenou pravdu. Za této situace by bylo naivní čekat od „neúplatného“ kritika jednotu kritérií. Ne dva, ale více loktů je ve hře. Za této situace se nelze divit, že drtivá většina předních a nejpřednějších básníků a prozaiků současnosti nestojí Janu Lukešovi doslova za jedinou zmínku, že většina au-

torů (pokud není jejich věk vzat na milost jako u Petra Cincibucha, Vladimíra Mertý nebo Jiřího Suchého) musí být odstavena pro přestárlost, někteří vůbec pominuti (Misař, Pavlík, Vodička, Brandejs, Chmarová, Odehnal, Mařík), někteří zhanobeni proto, že si dovolili psát už v šedesátých letech, a přesto podpořit pozitivní program nového Svazu českých spisovatelů (Steklač, Hons), další přísně napomenuti, protože se jaksí nevejdou pod Lukešovy nálepky (Sýs, Žáček). Básník tak výrazného nadání a tak aktivního programu jako Jaroslav Čejka je vyřízen bez důkazu dvěma slovy jako epigon, Skarlant je po svých sedmi knihách zajímavý jen proto, že napsal shodou okolností i značně podbíživý román, který mj. rozvíjí pochybnou legendu přeceněného básníka šedesátých let Václava Hraběte. – Nikde tu nehraje roli skutečný věk ani celek literární práce. A zjevně spíš ku škodě než ku prospěchu je autorům vše, co svědčí o jejich určitějších občanských postojích.

Kam však směřují tyto prapodivné manipulace? Jaký reálný obsah se tají za iracionální kategorií životního pocitu, s ním konvenuje tak nepatrná část současné literární tvorby a jejíž stopování připomíná cosi jako tankovou bitvu s mouchou?

Kongeniálním výrazem životního pocitu mladé generace sedmdesátých let se stala podle Lukeše soudobá moderní hudba a poetická písňová tvorba, vyznačující se proti oficiální poezii tzv. autenticitou a hledáním ničím neposkvrněné a zejména žádným praktickým zřetelem nezatížené lidskosti bez přívlastků. Za vzor této autenticity je povolán „hrabětovský civilismus“, jeden Hrabal, cosi z Párala, jeden rukopisný román Alžběty Šerberové, kritik a básník Jaromír Pelc bezesbytku, písňová tvorba Vladimíra Mertý, Jana Buriana, Jiřího Dědečka a dalších, představující jakousi oficiálně přehlíženou, ale po právu tím více populární polohu pravé básnické angažovanosti a reformní společenské aktivity.

Smysl života se v této autentické tvorbě vyslovuje například takto: „Všechno se už dávno stalo / nevěřím lidem snům ani knihám / a přesto když musím o tom všem / navzdory všemu alespoň zpívám“ (Merta). Lidské osudy našeho času se v této prý duchovně mladé aktivizující tvorbě vyslovují ve stylu Pustiny a Dutých lidí.

*Divný kus země ... divní lidé
divná chuť větru téhle krajiny
na holé stráni ani květy bodláků nedýchají
plíce i srdce mají plné skloviny (Merta)*

Snivost mladé generace v tomto podání připomíná spíš cosi jako programní osamění: „Tak svedeme to na podzim / Když vzdalujem se

sobě / Když ty sama a já sám sním / O provaze a skobě“ (Burian). A „typicky česká“ noc se tu jeví jako symbol společenské letargie a uzavřenosti do hlubokého soukromí:

*Já mívám pocit mrazivý
 Že už se nikdo nediví
 Že už se nikdo nediví
 Tě noci která nastane dneska
 Nastane noc tak typicky česká
 Ve městě s vráskama od hospod
 Zavřená ve zdech z manželských půjček
 Na každé střeše hromosvod
 A v troubě bůček (Burian)*

Nemíním teď dávat recepty proti nihilistickým náladám. Nikdy jsem konečně nefandil oportunní poezii lakující život na růžovo, bezkonfliktní literatuře vydávající ideály za již naplněnou skutečnost. Opírám se – aby bylo jasno – o literaturu závadovské dialektiky, brechtovské demytizace, válkovské autenticity. O poezii, která staví životní skutečnost nad dojmy, nepřikrašluje, ale také nepomlouvá a nehanobí, je prodchnuta, přímo nebo nepřímou, étosem socialistických ideálů. Písňovou poetiku, o jejíž rodokmen opírá Lukeš svá kritéria, však musím vidět v zásadně střízlivějším osvětlení prostě proto, že populárnost nemohu vzdor Lukešově rádoby marxistické interpretační hantýrce přijmout za jediné kritérium hodnoty a „nonkonformní“ autostylizaci paušálních deziluzí ani za jedinou, ani za optimální formu účasti básnického slova na společenském životě. Nemohu ji uznat za nositelku „perspektivního“ vědomí prostě proto, že tu žádnou perspektivu krom negace nerozpoznávám.

Jan Lukeš tvrdí, že nemít iluze neznamená nemít ideály. Jak kdy. Ale mít ideály, bránit je a přiznávat se k nim v krédu nikoli jen zcela mnohoznačném nebo alespoň dvojznačném, a nanejvýš jen ve formě etického idealistického humanismu, ještě neznamená být demodé, být stár duchem, být beznadějně deklarativní a trestuhodně – to zejména – neautentický. Nejde jen o nahodilou historickou analogii, připomíná-li se mi v této souvislosti zásadní polemická stať Ivana Skály z roku 1965 Oč se přeme, v níž básník velmi názorně ukázal, že kulatý pojem autenticity pojme vše a nic a je často diplomatickým ekvivalentem apolitičnosti.

Literární tvorbu programní deziluze mohu uznat *snad* jako jedno z východisek, ne však jako rozvinutý plnohodnotný tvar, ne jako *společenskou a filozofickou platformu* socialistické literatury. J. Lukeš, tak

apologeticky nápaditý, zde však snáší poezii a prózu pokoušející se vedle rubu vyjádřit i kladnou perspektivu, i jiné české noci a jiná česká rána, jen se zjevnou alergií. Tak kupříkladu K. Sýsovi vytýká s přísností, kterou jinde nepozorovat, „otupělost a nevšímavost k hodnotám nadosobním“, nedostatečnou schopnost syntetizovat svět psychický se světem sociálním. Avšak právě básně, kde Sýs tuto kýženou orientaci nedvojznačně prokázal (Vstříc osudu, Nový věk), přijímá Lukeš pln nervozity. Jen s nevolí se jeho životní pocit smiřuje s verši inspirovanými dělnickým ranním vlakem:

*Vlak je domeček plný spících koleček
která se zatím točí soukromě
než zapadnou do společného soukolí
I nejmenším kolečkem lze při vhodném převodu
roztočit sebevětší kolo
Znají to dobře cyklisté národohospodáři a dělníci
V půl páté se ještě nepodplácí
ani neproplácí
a některé směnky jsou neproplatitelné (Sýs)*

A podobně v umělecky nejsilnější novele Josefa Fraise Muži z podzemního kontinentu, kde mladý autor s ryzí básnivostí a vančurovskou vitalitou vyslovil havířskou víru své vlastní životní zkušenosti, tíži, krásu, riziko i heroismus hornické práce, nerozpoznává Lukeš o mnoho víc než literátské knihomolské úvahy smíšené s archaizujícím slohem. Tato literární díla jsou totiž také obrazem české skutečnosti našich let a také výrazem smyslu života, ovšem z opačné optiky a z jiné duchovní platformy. A jejich neúspěch při Lukešově pololetní klasifikaci není vázán na rozdíly estetické, ale noetické a společenské povahy.

Při zběžném čtení se Lukešova kniha může jevit jako pouhá tříšť postřehů a klasifikačních znamének, pronesených se záviděníhodnou suverenitou a intolerancí jakoby prvního čtenáře a jediného kritika, který se nemusí konfrontovat s názory druhých. To vše přestává být věcí rozmaru a letory, jestliže autor ve svém fanatismu zapadá až do bláta skupinového sektářství, jestliže nepokrytě míří k atomizaci a pluralistickému rozkladu současné literatury, jestliže pod hlavičkou kritiky mladých napadá hlavní linii i program české literatury sedmdesátých let.

„A až půjde skutečně jen o věc, bude také otevřena možnost opravdové názorové konfrontace, skutečným polemikám třibícím ducha a neztroskotávajícím po první replice z obavy, aby oponent na svůj názor nedopltil literárně nebo mimoliterárně,“ praví autor Prozaické skutečnosti

jakoby v obraně práva na omyl a na utváření vlastního, třeba i diskutabilního názoru, podloženého pochybou a hledáním. Kdo by však očekával od knihy tyto sympatické rysy mládí, bude zklamán a oklamán. Kniha je totiž konglomerátem apodiktických tvrzení a doktrinářských výroků nepodložených rozbořem materiálu. A tak tedy nezbývá než Janu Lukešovi položit otázku, co myslí onou „věcí, o kterou běží“. Neboť jeho spis nepřesvědčil, že nám běží ani o tytéž věci, ani o tytéž ideály, ani o tutéž životní realitu. Životní skutečnost pojímá totiž Lukeš v duchu „dialektiky konkrétního“ jako bezvýhradně prozaickou každodennost, v níž vyhasl dějinný rozměr, s tou výjimkou, že nahradila plaché maloměšťáctví šedesátých let rozpínavým velkoměšťáctvím let sedmdesátých.

Měšťáctví žel není jen „pozůstatek“ minulých epoch, ale také periferní produkt naší doby a nebezpečná potencialita v každém z nás. Ale nevidět, že sedmdesátá léta mají vedle své každodennosti, a také v ní a skrze ni, svůj historický smysl, rozměr obrody socialistické společnosti a jejího entuziasmu, aktivizace politického programu strany a všech konstruktivních sil v člověku, který tuto dobu a zem přijímá za svou, znamená nevidět skutečnost, ale jen její stín. Znamená to stavět se mimo realitu, do „autentické“ kukaně a odtud se kochat stínohrou, nikoli realitou současné české socialistické literatury. A mnoho povyku v Lukešově knize pro tuhle hokynářskou čest je mi přece jen málo, velmi málo, méně než mlčení.

(*Tvorba* 14, 1982, č. 44, 3. 11., příloha *Kmen*, s. 4)

ZÁLOHA NA POLEMIKU?

Nad jednou literárně kritickou prací, ale nejen nad ní

Vítězslav Ržounek

Nakladatelství Mladá fronta vydalo s hlučnou reklamou literárně kritickou práci Jana Lukeše *Prozaická skutečnost*, která pojednává o tvorbě mladých autorů sedmdesátých let. Proti všem zvyklostem uvádí i lektory rukopisu, Františka Buriánka a Milana Blahynku, jak je tomu jen u vě-